

RUXANDRA HUREZEAN

LIANA IUNESCH

Vecinătăți la sașii din Criș

Rânduiele scrise de la 1615 la 1991

Prefață de
KONRAD GÜNDISCH

Biblioteca
SINTEZA

Cluj-Napoca
2020

Cuprins

Pentru cititori. Prefață de Konrad Gündisch.....	9
Cuvânt înainte de Ruxandra Hurezean	11
Introducere	13
Comoara din sacristie.....	15
Ce erau Vecinătățile și cum erau organizate la Criș	19
Documente	39
Regulamentul Vecinătății din Str. Lunceii (din Vale) – 1615	41
Regulamentul/Statutul Vecinătăților revizuit și consemnat în Caietul cel Vechi de la Criș – 1831	49
Fragmente din Caietele Crișului. Caiet 1810	61
Caietul de la 1929. Richttag 1946 – Ziva Judecății sau Ziva de Ședință.....	65
Ședința Vecinătății în anul 1947.....	67
Ședința Vecinătății în anul 1948 – 7 februarie.....	69
Ședința Vecinătății în anul 1949 – 27 februarie	73
Ședința Vecinătății în anul 1950 – 15 februarie	75
Imagini din arhiva Crișului	79

Comoara din sacristie

Când ne-am așezat în fața „Lădiței de *Vecinătate*” în sacristia bisericii din Criș, doamna Sofia avea aerul că îndeplinește un ritual. Și că ar putea fi ultimul. A scos fiecare obiect și le-a orânduit frumos pe masă. Caiete, Însemne pe lemn, săculeți pentru bani, Biblia de lemn, Lădița, toate acestea s-au păstrat prin grija elitei satului ei, Criș. Dascăli, preoți, rectori, conștienți de valoarea lor, le-au transcris și le-au transmis din generație în generație în forma lor originală. Au făcut aceasta cât au putut de bine.

În prima vară când a revenit din Germania la Criș, era după 1990, Sofia a deschis ușa unei odăi zăvorâte din Casa Parohială, unde erau depozitate tot felul de lucruri rămase în urma sașilor. A găsit acolo obiecte și documente pe care le-a pus la adăpost și mai târziu, când a fost posibil, le-a așezat la locul cuvenit, în arhiva bisericii săsești din sat.

Sofia Folberth a fost sursă de informare pentru cartea *Criș. Istoria, poveștile și viața unui sat de sași* și protagonistă în numeroase reportaje și filme despre moștenirea sașilor în Transilvania. „M-am întrebat în fiecare an și L-am întrebat și pe Dumnezeu: «Doamne, ce mai am de făcut? Ce misiune îmi mai dai? De ce mai trăiesc?». Și răspunsul îl găseam în Biblie: «N-o să trag mâna de la tine până nu îndeplinești toate pentru slujba în

Casa Domnului». Acum cred că asta este ultima lucrare”, ne mărturisește Sofia.

În vara aceea am scanat, fotografiat și inventariat fiecare document, iar doamna Sofia ne-a povestit tot ce-și amintea despre aceste *Vecinătăți*, care au reprezentat cheia bunei conviețuirii în satele săsești.

Istoricii consideră că forma de organizare numită „*Vecinătate*”, asemănătoare unei asociații de întrajutorare, a fost adusă de sași în Transilvania. „O definiție acceptată pentru *Vecinătăți* – *Nachbarschaften* – este aceea a unei forme de organizare socială bazată pe criteriul proximității spațiale. Unii autori o consideră a fi chiar o «instituție socială» adusă în Transilvania de coloniștii sași”, precizează Raluca Maria Frîncu în lucrarea sa de doctorat despre „Solidarități socio-economice, vecinătăți din sudul Transilvaniei”.

În viziunea lui Stephan Ludwig Roth, membrii *Vecinătății* erau cei care: „...s-au adăpat din aceeași fântână, care au mâncat pâine din același cuptor, care au vegheat unul la căpătâiul celuilalt noaptea, care și-au înălțat căminele cu brațele comunității, care la boală și la nenorocire s-au întrajutorat ca niște rude, care, în cele din urmă, s-au odihnit cu toții pe aceeași năsalie, care și-au săpat unul altuia mormântul, care și-au dus morții la cimitir cu mâna lor, făcându-le și cea mai tristă onoare de a-i însoți, până la unul, pe drumul fără de întoarcere, care la masa de doliu au laudat meritele celui dispărut și au purtat de grijă văduvelor și copiilor din avutul și în numele comunității”.

Dintre cei doi sași crișeni care sunt acum în sacristie cu noi, Dietmar Depner și Sofia Folberth, unul crede că modelul *Vecinătăților* a fost adus din Europa și folosit aici, iar celălalt, că a fost mai mult o creație locală sau cu o însemnată contribuție locală din partea sașilor transilvăneni.

Doamna Sofia este de părere că organizarea în *Vecinătăți* a fost concepută, așa cum o știm, de sași, când au ajuns aici, pentru că aveau nevoie de ea.

„Sașii au venit din multe părți, nu doar dintr-un loc”, argumentează Sofia. „Noi, criștenii, veneam din Flandra, alții, din Lorena sau Turingia. N-am fi putut avea același model, același tipar. Apoi, acolo, de unde veneau, ei erau oameni sărmani. Erau robi la boieri, nu aveau cum să fi deprins organizările astea. Eu cred că aici au apărut *Vecinătățile* în forma în care le-am avut. Pentru că, mă gândesc, atunci când au ajuns au fost nevoiți să-și ridice toți case și biserici și toate cele trebuincioase, în același timp și cât mai repede. Or, înfrățirea și ajutorarea erau singura cale. Poate că or fi fost ceva societăți de astea de unde veneau, dar nu la fel ca *Vecinătățile* noastre.”

Sociologul Hans-Achim Schubert scria în lucrarea *Vecinătatea și Modernizarea*: „Singurele forme de grupuri locale din Europa, relativ pure și menținându-se vii până în timpurile moderne, care nu au fost niciodată feudalizate și au interacționat cu statul modern având vechea lor formă sunt, după știința noastră, *Vecinătățile* săsești din Transilvania”.

O parte însemnată a cercetătorilor sași consideră că această instituție este de origine germanică și a fost transplantată aici de sași. Tacitus amintește și el în lucrările sale istorice de *Vecinătățile* germane.

„Este foarte probabil că funcțiile elementare, de bază, ale *Vecinătăților* (îngrijirea fântânilor comune, ajutorul reciproc în viața economică, rituală și menținerea siguranței) s-au împă-mântenit odată cu stabilirea sașilor în Transilvania, unde aceste funcții s-au lărgit mai târziu sub influența comunităților confessionale și a breslelor medievale”, considera Schullerus, în 1926.

Despre cum a decurs colonizarea germanilor în Transilvania, doamna Sofia păstrează urme ale unei memorii colective remarcabile. „Regele trimitea scrisori că cine vrea să meargă în

părțile astea primește pământ și se face om liber. Dar boierii, stăpânii lor, nu arătau scrisorile supușilor, le ascundeau, nu aveau interes să piardă oameni. Cumva-cumva se afla, dar nu așa ușor și nu toată lumea. În fiecare scrisoare li se spunea să aducă cu ei semințe de plante. Și-ntr-una scria să ia fiecare cu el un băț de vie că se prinde. Totul răsare în pământul de Dincolo de Pădure.”

Ce erau Vecinătățile și cum erau organizate la Criș

Scopul Vecinătății

Vecinătatea era formată din toți bărbații căsătoriți, capi de gospodărie, care locuiau pe aceeași stradă. Această organizație decidea modul de conviețuire a cetățenilor pe baza unor statute/regulamente/legi stabilite de comunitate. Statutele erau o colecție de articole care reglementau viața în comun până în cele mai mici amănunte. Erau înscrise în Caietele *Vecinătăților* și se citeau în fiecare an în Ziua Judecății (*Richttag* – Ziua Judecății sau Ziua de Ședință), la întrunirea *Vecinătății*, pentru a fi cunoscute și reținute de fiecare membru. Cine se sustrăgea responsabilităților stipulate în regulament pierdea apartenența la *Vecinătate* fie prin retragere, fie era exclus.

Vecinătățile au asigurat timp de secole liniștea, moralitatea și ordinea, precum și ajutorarea reciprocă. Fără instituția *Vecinătății*, viața săsească era de neconceput. Deși au trecut prin încercări grele (Hitler a încercat să le desființeze, războaiele le-au lipsit de bărbați, iar comunismul le-a trecut în

„clandestinitate”), *Vecinătățile* au reușit să supraviețuiască până astăzi, deși într-o formă mult diferită.

„În toiul declinului vechilor orânduiri, a fost aproape un miracol că la germanii din Ardeal s-a păstrat o instituție care nu doar a salvat fărâme izolate ale autonomiei vechi, ci a și avut o importanță deosebită pentru ușurarea, siguranța și moralitatea întregii vieți: *Vecinătățile*”, scria Daniel Teutsch, episcop evanghelic sas din Transilvania, în secolul al XIX-lea.

Numărul Vecinătăților

Vecinătățile în satul Criț erau organizate în funcție de străzi și purtau numele lor. În anul 1615 sunt amintite șase, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX numărul lor crescuse la opt, după cel de-al Doilea Război Mondial s-au redus la patru și apoi o reducere treptată până în 1990, la emigrarea masivă a populației săsești, ultima *Vecinătate* fiind identică cu comunitatea Bisericii Evanghelice, în curs de desființare.

În perioada bună a satului Criț (prima parte a secolului XX), conform unui document extras din însemnările dascălilor crițeni, erau următoarele *Vecinătăți*:

1. Kirchgässer Nachbarschaft HN 1-13, 188-202 (Strada Bisericii, HN – Hausnummer = numărul casei);
2. Schwarzgässer Nachbarschaft HN 14-38, 214 (Strada Neagră);
3. Berg Nachbarschaft HN 39-53, 203-207 (*Vecinătatea Dealului*);
4. Hamm Nachbarschaft HN 54-61, 108-115 (*Vecinătatea Hamm*);
5. Neugässer Nachbarschaft HN 62-107 (Strada Nouă);

6. Augässer Nachbarschaft HN 116-129, 208-213 (Strada Luncii resp. Strada din Vale);
7. Bach Nachbarschaft HN 130-139, 178-187 (*Vecinătatea Râului*);
8. Obergässer Nachbarschaft HN 140-177 (Strada de Sus).

Numerele sunt cele vechi.

Cum decurgea viața într-o Vecinătate

Vecinătățile din Criș erau conduse de un „Tată cel Bătrân” și un ajutor al lui, „Tatăl cel Tânăr”, care îi urma imediat după vârstă și care îi lua locul după doi ani. Se întâmpla ca într-o viață să ajungi de mai multe ori Tatăl *Vecinătății*. Funcțiile acestea erau destinate bunului mers al comunității și erau voluntare, neretribuite. Erau un titlu de mândrie.

„Tatăl ăi Bătrân”, cum îi spune doamna Sofia, veghea pe timpul mandatului său la bunul mers al comunității și la respectarea regulamentului. Dacă i se semnalau abateri, avea datoria să meargă și să verifice. El controla dacă s-au curățat hornurile sau dacă se respecta curățarea șanțurilor, a fântânilor.

În Articolul 15 al Regulamentului crișean din anul 1615 este stipulat: „Dacă vecinii merg la dispoziția autorităților sau a Tatălui *Vecinătății* să inspecteze locurile de foc, în același timp să întrebe și să afle și dacă cineva are de spus vreo plângere despre vecinul său, căci ușor se găsesc motive ca vărsarea cenușii sau a gunoiului pe proprietatea altora spre paguba vizibilă a vecinului. Și dacă împrejmuirea curții și a grădinii nu sunt întreținute, astfel încât vecinului i se pot întâmpla, din reaua-voință a vecinului, furturi sau alte pagube. Toate acestea vecinii credincioși să le evite și cei nesăbuiți să fie avertizați și

îndemnați să mențină pacea și unitatea. Cine face altfel să nu rămână nepedepsit”.

Fiecare *Vecinătate* deținea o Ladă a ei, confecționată din lemn, decorată cu flori și simboluri rurale, cu încuietoare și cheie, iar pe capacul interior era scris numele *Vecinătății* și anul în care a fost făcută. În această ladă se păstrau banii comuni ai *Vecinătății* și câteva obiecte folosite în Ziua Judecării.

Și fiecare *Vecinătate* avea un „Însemn”, o „Tablă” a ei, care era o bucată de lemn frumos lucrată și decorată cu simboluri de muncă sau din natură: un plug, soarele sau unelte. Și mai avea un Însemn special, cel al Bisericii. Cu acela se transmiteau mesajele Bisericii, însă acestea erau întotdeauna însoțite și de un bilețel scris. În ladă se mai găsea, negreșit, „Biblia de lemn” sau „Scândurica de jurământ”. Aceasta era făcută din lemn alb, de tei, foarte ușor, și înlocuia Biblia tipărită, care costa la vremea aceea destul de mult și trebuia păstrată cu grijă și în condiții de igienă. Sașii gândiseră această bucată din lemn de tei ca un substitut al Cărții Sfinte. Pe ea puneau mâna atunci când depuneau jurămintele și banii de taxe și amenzi. I se mai spunea și „farfuria de lemn”. *Vecinătatea* avea și un Caiet în care se consemnau deciziile, sancțiunile, sarcinile și socotelile financiare. Tatăl *Vecinătății* nota acolo ceea ce se hotăra în fiecare an, de fiecare dată. Filă cu filă, Caietele Crișului demonstrează nu doar o bună rânduială, ci și o bună educație, scrisul de mână al țăranilor sași fiind adesea de o frumusețe rară (vezi Secțiunea foto – paginile 79-100).

Principalul rol al *Vecinătății*, acela de întrajutorare, funcționa după reguli clare, urmate de sancțiuni dacă acestea nu se respectau.

În Statutul/Regulamentul din Criș de la 1615, la articolul 12 stă scris:

„Dacă cineva, un vecin, are de construit sau de dărâmat o construcție pe care nu o poate face din propriile puteri cu